

کابیتولاسیون و بیگانه ستیزی حضرت امام خمینی (ره)

علی اکبر کجیاف^۱

چکیده:

کابیتولاسیون به معنای انعقاد عهد نامه و قرارداد و در مفهوم عام حقوقی، به نظام قضاوت کنسولی اطلاق می‌گردد، این موضوع در تاریخ ایران و جهان‌داری سابقه طولانی است. سابقه تاریخی کابیتولاسیون در جهان به دولت عثمانی در زمان سلطان سلیم اول معروف به سلیمان قانون در سال ۱۵۳۵ م با فرانسیوی اول پادشاه فرانسه در قالب یک عهدنامه بازرگانی می‌باشد و در ایران به عهد صفویه در زمان شاه سلطان حسین با نماینده لویی چهاردهم پادشاه فرانسه به سال ۱۷۰۸ م در خصوص نحوه رسیدگی به اختلافات بین ایرانیان و فرانسویان می‌باشد که بطور رسمی کابیتولاسیون در ایران که زمینه تسلط بیگانه در این کشور گردید به قرارداد ترکمنچای که در سال ۱۸۲۸ م بین ایران و روسیه منعقد شد و این قرارداد در زمان رضا شاه لغو گردید و مجدداً در زمان محمدرضا شاه پهلوی در سال ۱۳۴۳ هجری کابیتولاسیون به تصویب مجلسین شورای ملی و سنا رسید که با اعتراض شدیدالحن امام خمینی (ره) مواجه شد و منجر به دستگیری و تبعید ایشان به ترکیه گردید امام خمینی (ره) در طی نطق تاریخی و در متن اعلامیه صادر شده پیرامون کابیتولاسیون به بیگانه ستیزی در ایران پرداخت و نفعی ذلت و قطع دست قدرتهای استعماری و عدم وابستگی اقتصادی خواستار شد و مردم و مراجع خواستار مقابله با اهداف استعماری کابیتولاسیون گردید و پیامدهای ناشی از مقابله امام خمینی با کابیتولاسیون به متزلزل نمودن ارکان قدرت پهلوی و همچنین ترور حسرتعلی متصور

و آمادگی برای مقابله هر چه بیشتر با حرکت‌های پهلوی از سوی مبارزین انقلابی گردید اگر چه این حرکات منجر به تسعید ایشان شد و رژیم تسلاتش کسرده با خروج امام از صحنه مبارزه سیاست‌های خود را در جهت تصویب کاپیتولاسیون ادامه دهند. کلید واژه‌ها: کاپیتولاسیون - عثمانی - ترکمنچای - امام - پانزده خرداد - اسداله علم - حسنعلی منصور - نفی ذلت - قدرتهای استعماری، نفی وابستگی.

است و همیشه این بحث وجود داشته که بیگانگان باید از چه حقوق و حمایت‌هایی قانونی برخوردار و یا محروم باشند و هیچگاه مقررات مشترکی در این زمینه وجود نداشته است. گاهی کشوری برای اتباع بیگانه هیچ‌گونه حقی قائل نبوده است بنابراین در چنین وضعی، حضور بیگانگان در آن کشور امکان نداشت. تأمین روابط تجاری و فرهنگی کم کم این وضع را تعدیل کرده و تا آنجا پیش رفته که بعضی گفته‌اند بیگانه و خودی تفاوتی از لحاظ مقررات نباید داشته باشد.^۲

مقدمه

واژه کاپیتولاسیون از کلمه لاتین Capitulare یا کلمه ایتالیایی Capitulazione مشتق شده و به معنی انعقاد عهدنامه و قرارداد و یا خود عهدنامه آمده است. و این کلمه به معنای معاهده بین مسیحیان و غیر مسیحیان از آن زمان به جا مانده است. برخی آن را ترجمه کلمه عربی صلح موقت دانسته‌اند. مفهوم عام حقوقی کاپیتولاسیون به پیمان‌هایی اطلاق می‌شود که نظام قضاوت کنسولی و یا حقوقی قضاوت برون مرزی را به کشور دیگری در قلمرو حاکمیت ملی یک کشور اعطا می‌کند. در نتیجه چنین پیمانی، اتباع آن کشور بیگانه از شمول قوانین و ضوابط جاری جزایی و مدنی در قلمرو کشور میزبان مستثنی بوده و رسیدگی به دعاوی حقوقی آنان و یا محاکمه آنان در موارد اتهام به ارتکاب جرم، در دادگاههای مخصوصی و یا محاکم مختلط و یا با حضور کنسول آن کشور بیگانه و یا نماینده او بعمل می‌آید.^۱

کاپیتولاسیون به مسأله رفتار بیگانگان مربوط می‌گردد و در ایران سابقه بسیار طولانی

۱- مذاکرات مجلس سنا به نقل از محمدتقی علویان قوانینی، ص ۷، شناخت حقیقت کاپیتولاسیون دکتر مظفر بقایی کرمانی، تهران، چ ۱، ص ۷، ۱۳۴۳.
کاپیتولاسیون حق قضاوت کنسولی برای یک دولت در کشور دیگر، قراردادی که با دشمن بسته شود راجع به شرایط ترک مخاصمه یا تسلیم یا صرف نظر کردن از آخرین جنگ قطعی، فرهنگ فارسی امید، محمد بهشی، ص ۷۱۴.
فرهنگ معین، ج ۳، ص ۲۷۸۰.
۲- روزها و رویدادها - هیات نویسندگان تهران، رامین، ج ۱، ص ۳۲۹، لغت نامه دهخدا جلد ۳۷، ص ۳۴، ناشر شورای ملی، ۱۳۳۶.
ادامه پاورقی در صفحه بعد

سوابق تاریخی کاپیتولاسیون

سابقه تاریخی کاپیتولاسیون در جهان به دولت عثمانی، زمان سلیمان اول معروف به سلیمان قانونی در سال ۱۵۳۵ م با فرانسوی پادشاه فرانسه می‌رسد که عهدنامه بازرگانی میان آنان منعقد گردید و به موجب آن برای اولین بار مقرر گردید اتباع فرانسه در خاک عثمانی تابع احکام کنسولی کشور خویش (فرانسه) می‌باشند. البته این امتیاز به علت ضعف دولت عثمانی نبود. زیرا در آن تاریخ، دولت عثمانی در اوج قدرت قرار داشت و اسلام در هیچ شرایطی اجازه چنین برتری را به بیگانگان نمی‌دهد. از آنجائیکه چنین امتیازی به این شکل سابقه نداشت آن را امتیاز اول نام داده‌اند. البته بعدها که دولت عثمانی در آستانه زوال و ناتوانی قرار گرفت همین امتیاز قضاوت کنسولی، عامل مداخلات روزافزون و تسریع در تجزیه آن امپراطوری بزرگ گردید^۱

در ایران عهد صفوی روابط با خارجیان توسعه یافت و بدون اینکه امتیازات کنسولی داده شود با آنان رفتار خوبی انجام می‌گرفت تنها در قرارداد ۱۷۰۸ م شاه سلطان حسین با نماینده لویی چهاردهم پادشاه فرانسه ارفاقی در شکل ماده شانزده و هفده در می‌آید که اولاً رسیدگی و اختلاف بین دو فرانسوی در ایران به عهده کنسول فرانسه قرار می‌گیرد. ثانیاً در صورت اختلاف فرانسویان با خارجیان، با

حضور کنسول فرانسه به قاضی ایران حق رسیدگی و رأی می‌دهد^۲.

بعد از عهدنامه گلستان که به دنبال اولین جنگ با روسیه قسمتی از خاک ایران جدا شد، جنگ دومی بر ایران تحمیل گردید که پیامد آن معاهده ترکمنچای در سال ۱۸۲۸ م است که به امضاء عباس میرزا و ژان پسکیو ویچ نماینده و فرمانده سپاه روس می‌رسد و به مدت یک قرن ضایعات فراوان برای ایران داشت. برای آگاهی بیشتر فصول هفت و هشت این معاهده را می‌آوریم با این یادآوری که فصل هفت در امور حقوقی و فصل هشت در امور جزایی است.

فصل هفت می‌گوید: تمام امور متنازع فیه و مراعاتاتی که بین اتباع روس به وقوع می‌رسد موافق قوانین و رسوم دولت روسیه فقط به رسیدگی و حکم سفیر یا کنسول‌های اعلیحضرت امپراطوری روس حل و فصل می‌شود. و همچنین است اختلافات و دعاوی حاصله ما بین اتباع روس و اتباع مملکت دیگر

ادامه پاورقی از صفحه قبل

۲- مدنی سیدجلال الدین، تاریخ سیاسی معاصر ج اول ص ۹۰.

۱- مدنی سیدجلال الدین تاریخ سیاسی معاصر، ج اول، ص ۸۹.

۲- مدنی سیدجلال الدین، تاریخ سیاسی معاصر، ج ۱، ص ۹۰-۹۱.

در صورتی که طرفین به حکومت مشارالیه تراضی نمایند اختلافات و مراعاتی که ما بین اتباع ایران و اتباع روسیه به ظهور می‌رسد. مراجعه به حاکم ایران شده رسیدگی و صدور حکم آن باید در حضور مترجم سفارت یا کنسولگری به عمل آید به این دعاوی که بر وفق قانون ختم شده است مجدداً رسیدگی نمی‌شود اگر تهدید نظر لزوماً اقتضا نمود باید با استحضار وزیر مختار یا کاردار کنسول روس در حضور مترجم سفارت و یا کنسولگری در یکی از دفتر خانه‌های اعلیحضرت شاهنشاه ایران که در تبریز یا تهران منعقد است تجدید رسیدگی بعمل آمده حکم داده شود.^۱

کاپیتولاسیون در ایران که در انحصار دولت روسیه بود کم‌کم از انحصار این کشور خارج گردید و بسیاری از دولت‌های دیگر با استفاده از اصول کامله الوداد صاحب این حق شدند و قضاوت کنسولی خود را بر دستگاه سیاسی و قضایی ایران به دست آوردند. اسپانیا، فرانسه، امریکا، اطریش، هنگری، بلژیک، یونان، ایتالیا، آلمان، انگلیس و بسیاری از کشورهای از این قبیل، حتی دولت عثمانی هم با استفاده از شرط کامله الوداد به این گروه پیوست.^۲

ولی در سال ۱۲۹۷ ه. ش دو سال قبل از کودتای رضاخان دو تصویب نامه در دولت صمصام السلطنه تصویب شد در یکی قید

گردید معاهدات، مقاولات و امتیازاتی که از یکصد سال به این طرف دولت استبدادی روس و اتباع آن از ایران گرفته‌اند، تماماً تحت فشار و جبر و زور بود. یا به وسیله عوامل غیر مشروع از قبیل تهدید و تطمیع بر خلاف صلاح و صرفه مملکت و ملت ایران بوده است و در تصویب نامه دیگری می‌گوید محاکمات وزارت خارجه باید موقوف و رسیدگی به دعاوی واقعه بین اتباع خارجه و ایران در محاکمات عدلیه موافق قوانین مملکتی به عمل آید. این اقدام دولت صمصام السلطنه را مورخین اقدامی شجاعانه گفته‌اند البته این زمان وقتی است که دولت شوروی حکومت روسیه را به دست گرفته که خود با امتیازات دوره تزاری مخالف بود و دولت جدید شوروی از پاره‌ای امتیازات و قراردادهای تحمیلی روسیه تزاری صرف نظر کرد.^۳

کاپیتولاسیون و بیگانه ستیزی امام خمینی (ره)

بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه. ش

۱- مدنی جلال‌الدین، تاریخ سیاسی معاصر، ج ۱، ص. ۹۱ چاپ ششم.

۲- علی بابایی غلامرضا، فرهنگ علوم سیاسی، ج ۱، ص ۵۹۷، ناشر ویس، ج ۵، اسناد لانه جاسوسی دانشجویان پیرو خط امام، جلد ۷۲، ص ۱۳۷۳، چاپ ۱۳۷۲، ناشر بی‌نا.

۳- مدنی، جلد ۲، همان ص ۹۵

رژیم ایران به دنبال تکیه گاهی در خارج از قلمرو حاکمیت ملی خود بود تا بتواند نیروهای نظامی و ناآرامی های داخلی را سرکوب نماید. سرانجام این وضعیت منجر به خرید روزافزون اسلحه از امریکا و توسعه سلاحهای پیشرفته نظامی در ایران گردید. با سرازیر شدن تجهیزات و تسلیحات امریکایی کارشناسان نظامی امریکا نیز روز به روز بر تعددشان افزوده می شد و با توسعه روابط سیاسی - اقتصادی بین دولتین ایران و امریکا سرانجام وزارت جنگ امریکا تصمیم گرفت که به منظور کسب حیثیت بیشتر و افزایش رفاه اتباع خود در ایران و با استفاده از فرصت پیش آمده، پیشنهاد اعطاء مصونیت های سیاسی و قضایی را برای اتباع خود به دولت ایران بنماید.^۱

بنا به اظهار میرفندرسکی، معاون وزارت خارجه ایران، امریکا این پیشنهاد را در اسفند ماه ۱۳۴۰ پیش از آغاز رفورم ننگین «انقلاب سفید» به ایران داده بود اما با آغاز این رفورم از آنجا که امپریالیسم امریکا امیدوار بود که اجرای آن موجب پیشگیری از جنبش مسلحانه و عملیات پارتیزانی گردد، و دیگر نیازی به دخالت نظامیان امریکا در ایران نباشد بر این پیشنهاد خیلی پافشاری نکرد. ولی به دنبال قیام خونین پانزده خرداد و اوج روزافزون نهضت امام خمینی و گزارشات کارشناسان امریکایی

مبنی بر عدم موفقیت رژیم شاه در جلب رضایت توده ها و ایجاد امیدواری امپریالیسم امریکا، بار دیگر پیشنهاد مزبور را مطرح ساخته، رژیم شاه را جهت تصویب آن تحت فشار قرار داد.^۲ بدینوسیله احیاء و تصویب کاپیتولاسیون یکی از ره آورده های زنده ی رفورم آمریکایی به اصطلاح انقلاب سفید است که به دست شاه، نخست وزیر و نمایندگان مجلسین بر ملت ایران تحمیل گردید. و بیش از پیش ماهیت انقلاب سفید و هواداران آن را بر ملا ساخت. بدینوسیله کابینه اسداله علم در ۱۳ مهر سال ۱۳۴۲ به دستور شاه پیشنهاد امریکا مبنی بر اعطای مصونیت قضایی به اتباع آمریکایی را به صورت یک لایحه قانونی در هیأت دولت تصویب کرد. بعد از تصویب این لایحه، وزارت خارجه مراتب خوشوقتی و رضایتمندی رژیم را از این تصویب به اطلاع سفارت امریکا رساند و لایحه در سال ۱۳۴۳ به تصویب مجلسین شورای ملی و سنا رسانده شد. این لایحه در جلسه مورخ ۲۱ مهر ۱۳۴۳

۱- نقش هویدا در تحولات سیاسی اجتماعی، ص ۴۳، روزها و رویدادها علی برگی دیزنی و دیگران، تهران، انتشارات زهر، ج ۳، ص ۵۴-۱۵۳، چاپ ۱۳۷۷.

۲- روحانی حمید، نهضت امام خمینی، ج ۱، تهران، راه امام، ص ۷۰۷-۷۰۶، چاپ یازدهم، بررسی انقلاب ایران، عمادالدین باقی، ج ۱، ص ۱۷، چاپ اول، قم، انتشارات تفکر

یادداشت شماره ۸۸۰۰ به سفارت امریکا چنین گفت «... در خصوص اعضاء عالی رتبه هیئت مستشاری که دارای گذرنامه سیاسی می باشند موافقت گردید که به نامبردگان وضع سیاسی داده شود تا بتوانند از مصونیتها و امتیازات مربوط برخوردار شوند و در خصوص بقیه کارمندان هیئت های مستشاری آمریکا نیز مطالعاتی در جریان است تا برای آنها نیز امتیازات و تسهیلات بیشتری فراهم گردد.^۲

بدینوسیله لایحه کاپیتولاسیون ابتدا توسط دولت اسداله علم به مجلس برده شد و پس از او حسنعلی منصور به تصویب سنا و سپس مجلس شورای ملی در تاریخ ۲۱ مهرماه ۱۳۴۲ با اکثریت ۷۴ رای موافق در مقابل ۶۱ رای مخالف به تصویب رسید.^۳

در آن زمان ایران شناسان یا ناظرین سیاسی اندکی، اهمیت دراز مدت آنچه را که در حال وقوع بود درک می کردند. تی. کوپلر یانگ از دانشگاه پرستون در این مورد استثناء است

باکثریت ۷۴ رأی موافق در برابر ۶۱ رأی مخالف از نمایندگان حاضر در جلسه به تصویب رسید. که با عکس العمل درونی برخی از افراد نمایندگان مواجه شد مانند سناتور سید جلال‌الدین تهرانی که به یکی از دوستان خویش اظهار داشته، دو شب پیش، پس از تصویب مصونیت قضایی اتباع امریکایی به دکتر عالیخانی، دکتر آموزگار و عطاءالله خسروانی وزراء کابینه به این عمل اولیای حزب ایران و نوین اعتراض نموده و گفته اند این ننگ بر دامن دولت و حزب ایران نوین تا ابد باقی خواهد ماند لذا پس از مراجعت اعلیحضرت از شیراز از کابینه استعفاء خواهیم کرد.^۱

در همین راستا، موضع علی امینی در مورد کاپیتولاسیون را بر شمرده از آنجائیکه از سابقه ننگین کاپیتولاسیون در ایران آگاه بود و نسیمی خواست که داغ جدید احیاءگر کاپیتولاسیون را به قرارداد کنسرسیوم خود اضافه کند به همین خاطر امینی تا تیر ماه ۱۳۴۱ (یعنی پنج ماه بعد از درخواست امریکا) در پست نخست وزیری باقی ماند از جواب دادن به این درخواست طفره رفت یک ماه و نیم بعد از اتمام نمایش انقلاب سفید و یکسال پس از طرح درخواست امریکا، دولت «علم» به درخواست آمریکا برای اعطای مصونیت به مستشاران نظامی آن کشور پاسخ داد. در تاریخ ۱۳۴۱/۱۲/۲۰ وزارت خارجه با ارسال

۱- ظهور و سقوط پهلوی، ارتشبد حسین فردوست، ج ۲، ص ۳۶۳، گزارش به ساواک، ۱۳۴۳/۷/۲۷
 ۲- اسناد لانه جاسوسی دانشجویان پیرو خط امام، ج ۷۱، ص ۳-۴، ج ۱۳۶۹
 ۳- علی دوانی، نهضت روحانیون ایران، ج ۵ و ۶، ص ۲۰، ج ۳ و ۴، ص ۵۶۷، چاپ ۲، بازنگران عصر پهلوی، محمود طلوعی، تهران، علم، ج ۴، ج ۱، ص

کرد و حذراً این موافقتنامه را محکوم نمود. این سخنران آیت ... روح‌الله خمینی بود.

این سخنرانی پرشور او، یکی از مهمترین و تحریک‌کننده‌ترین بیانات سیاسی ایراد شده در ایران در این قرن می‌باشد. (امام) خمینی در این سخنرانی با کمال قدرت و بطور مستقیم، شاه و امریکا را به دلیل تلاش برای نابود کردن یکپارچگی و استقلال ایران، مورد حمله قرار داد.^۲ خمینی گاهی با خشم، گاهی با دلسوزی و ترحم و گاهی تقریباً ملتمسانه و عاجزانه با تاکید بر تپش زیاد در قلبش این سخنرانی را آغاز کرد وی گفت «شأن و اعتبار ما زیر پا گذاشته شده، بزرگی ایران نابود شده است»^۳.

جیمز بیل اضافه می‌کند تفاوت کاپیتولاسیون در ایران با سایر ممالک در اینست که به لحاظ کاربرد، بسیار گسترده می‌نمود و به استثناء مواردی از آن در آلمان غربی در هیچ یک از کشورهای دیگر سابقه نداشت زیرا هر گونه نظارت قانونی ایرانیان را بر گروه‌های آمریکایی مستقر در ایران که دائماً نیز روبه افزونی بود. بی‌اثر و خنثی می‌کرد و

وی شاهد دست اول احساسات ضد امریکا در ایران در واکنش نسبت به «موافقت‌نامه وضعیت نیروها» (کاپیتولاسیون) بود.

یانگ در مقاله محکمی در دانشگاه هاروارد در آوریل سال ۱۹۶۵ م موقعیت را به این شکل توصیف کرد. «این اخبار با واکنش عمومی غضبناک و تلخی مواجه گردید که در مطبوعات منعکس شده باید این منعکس شدن خشم عمومی در مطبوعات، از چشم دولت پنهان مانده باشد. زیرا نظارت مستمر و نزدیکی که دولت بر مطبوعات داشت بسیار زیاد بود. عمق و وسعت خشم شدید مردم برای هر فردی که چند هفته بعد از این واقعه از این کشور دیدن می‌کرد بسیار ناراحت‌کننده بود»^۴ یانگ در اوایل سال ۱۹۶۹ م به دانشجویان خود در پرستون گفت: موافقتنامه نیروها، اشتباه فجیعی برای منافع امریکا در ایران بود. و این قانون سنگین به عنوان نشانه فاحش امپریالیسم تفسیر می‌شد با این همه ما برای اجرای آن پافشاری می‌کردیم.^۱

جیمز بیل در کتاب عقاب و شیر می‌نویسد روشنفکران مذهبی و غیر مذهبی ایران به شدت با لایحه مصونیت خارجی‌ان از تعقیب قانونی مخالف بودند یکی از رهبران مذهبی در ۲۶ اکتبر ۱۹۶۴ م یک روز بعد از تصویب وام ۲۰۰ میلیون دلاری برای تجهیزات نظامی و سالروز چهل و پنجمین سال تولد شاه، قد علم

۱- جیمز بیل، عقاب و شیر، تهران کوبه، ۱۳۷۱، ج اول، ص ۲۵/۱-۲۵۶

۲- جیمز بیل، عقاب و شیر، همان ص ۲۵۸.

3- Richard pfau (The legal status of America forces intrau middle East journal 28 spring 1974 P. 141 .

این می توانست که به خویشان و بستگان آنها نیز بسط یابد.

امام خمینی در ۴ آبان ماه ۱۳۴۳ با ایراد سخنرانی مهیج و کوبنده‌ای موضوع نهضت را در برابر استکبار غرب و شرق روشن ساختند در همان روز از ایشان اعلامیه‌ای در تیراژ وسیعی چاپ و منتشر شد. امام در این اعلامیه تصریح نمودند که تصویب کاپیتولاسیون اقرار به مستعمره بودن ایران است که برای مجلس سنا و شورای ملی خلاف اسلام و قرآن و از اعتبار قانونی ساقط می باشد.

در این اعلامیه آمده: آیا ملت ایران می داند که مجلس به پیشنهاد دولت سند بردگی ملت ایران را امضاء کرد؟ و قلم سیاه کشید بر جمیع مفاخر و اسلامی و ملی ما...

امام خمینی در رد تصویب ننگین بار و ذلت آفرین کاپیتولاسیون، به این اصل قرآنی و لن يعجل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلاً^۱ استناد می کند که آیا ملت ایران می داند، در این روزها در مجلس چه گذشت؟ می داند بدون اطلاع ملت و به طور قاچاق، چه جنایتی واقع شده، ایران را از عقب افتاده ترین ممالک دنیا پست تر کرد، اهانت به ارتش محترم ایران و صاحب منصبان و درجه داران نمود حیثیت دادگاههای ایران را پایمال کرد. ملت ایران را در تحت اسارت امریکاییها قرار داد. مجلس مترقی ایران با ادعای سابقه تمدن دو هزار و

پانصد ساله به ننگ ترین و موهن ترین تصویرنامه غلط دولتهای بی حیثیت رأی می دهد و ملت را عقب افتاده ترین ملل به عالم معرفی می کرد^۲. امام مطرح فرمودند که قانونی در مجلس بزدند که در آن قانون اولاً ما را ملحق کردند به پیمان وین و ثانیاً الحاق کردند به پیمان وین که تمام مستشاران نظامی امریکا با خانواده هایشان با کارمندهای فنی شان با خدمه شان با هر کس که بستگی به آنها دارد اینها هر جنایتی که در ایران بکنند مصون هستند اگر یک خادم امریکایی اگر یک آشپز امریکایی مرجع تقلید شما را در وسط بازار ترور کند زیر پا منکوب کند پلیس ایران حق ندارد جلوی او را بگیرد دادگاههای ایران حق ندارند محاکمه کنند بازپرسی کنند باید برود امریکا در آنجا ارباب ها تکلیف را معین کنند^۳.

امام طی نطق بسیار مهم خود در ۴ آبان ۱۳۴۳، شاه، اسرائیل و آمریکا را بشدت مورد تهاجم قرار دادند و کاپیتولاسیون را با عبارت قابل فهم عمومی ملت ترسیم کردند و مردم به قیام و انقلاب دعوت گشته و رژیم شاه را تا چه حدی سقوط تهدید کرد.

در این سخنان بجز ترسیم کیفیت

۱- قرآن مجید سوره

۲- صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۰۲

۳- صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۰۲، تهران مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، چاپ ۱۳۶۱

عدم مشروعیت حکومت یزید اعلام داشت و بر سر آن ایستاد تا بدرجه شهادت نائل آمد. این شیوه برخورد امام عملاً یکی از ویژگیهای انقلاب اسلامی و سپس نظام جمهوری اسلامی را شکل داد. نکته‌ای دیگر که در این میان حائز اهمیت است تنهایی امام در آن روز بود. زمانیکه قانون سنگین کاپیتولاسیون در ایران به تصویب رسید جز نغمه‌هایی کور و بی‌اثر هیچ صدای اعتراض از هیچکس و هیچ گروهی بلند نشد. نه اشخاص سرشناس سیاسی که داعیه مبارزه با رژیم را داشتند و نه کسانی که خود را نمایندگان ملت در مجلس می‌دانستند و نه هیچ کس دیگر و همه سر در لاک خویش فرو برده بودند.

در این شرایط تنها امام بود که بی‌باک و یک‌تنه به مقابله و مبارزه با سند فروش مملکت برخاست و به همین دلیل امام فریادی می‌زند که وائله گناهکار است کسی که فریاد نزند، ای سران اسلام بداد اسلام برسید ای علمای نجف بداد اسلام برسید، ای علمای قم بداد اسلام برسید رفت اسلام^۱.

۲- مخالفت با قدرتهای استعماری بویژه امریکا یکی دیگر از ابعاد بیگانه ستیزی در سخنان

کاپیتولاسیون امام به نکاتی دیگر اشاره داشتند که در واقع بخشی از خط مشی و استراتژی و انقلاب را مشخص می‌نمود.

اهداف اعلام شده توسط امام در چهارم آبان ۱۳۴۳ در طول دوران مبارزه دائماً سرلوحه مبارزات انقلابیون بود شاید بتوان بیگانه ستیزی را محور اصلی سخنان امام در آنروز دانست که از سه بعد مورد توجه قرار گرفت.

۱- نفی ذلت

جهت اصلی کاپیتولاسیون سبک شمردن و تحقیر ملتی است که بیگانه در آن کشور اقامت گزیده چنانکه در لایحه کاپیتولاسیون مردم محلی با قوانینشان آنقدر اعتبار ندارند که جرائم بیگانگان را مورد بررسی قرار دهند و شأن بیگانه در آن بسیار بالاتر از شأن مردم بومی است.

این موضوع برای امام بسیار سنگین بود بگونه‌ای که تحمل را از ایشان گرفت و امام با قرائت آیه (انا لله و انا الیه راجعون) در ابتدای سخنان خویش و بیان این جمله که من با تأثرات قلبی روز شماری می‌کنم چه وقت مرگ پیش بیاید علاوه بر بیان شدت تأثر خود، این نکته را نیز به همه مردم اعلام نمودند که مرگ بهتر از زندگی ننگین است و این دقیقاً همان چیزی است که حضرت امام حسین علیه السلام در مقام اعلام

۱- صحیفه نور، ج ۱، ص ۱۰-۱۰۳، نهضت روحانیون، ج ۴ و ۳، ص ۵۷۸، اسناد خطاطات هاشمی رفسنجانی، تهران، دفتر نشر معارف، ج ۱، ص ۳۳، ج اول، ۱۳۷۶.

یاد آور شدند امام روحانیت را دشمن امریکا، انگلیس و اسرائیل معرفی فرمودند.

۳- نفی وابستگی اقتصادی

یکی از عواملی که موجب تسریع تقاضای کاپیتولاسیون توسط آمریکائیان از ایران شد. تقاضای یک وام سنگین از امریکا بود. ایران که از لحاظ اقتصادی در شرایط بدی بسر می برد و علیرغم تولید و صدور حجم عظیمی از منابع نفتی در فقر غوطه می خورد برای انجام برخی اصطلاحات اقتصادی تقاضای مبلغ ۲۰۰ میلیون دلار وام از امریکا نمود. این موضوع که عملاً استقلال اقتصادی ملی را نابود و سرنوشت اقتصاد مملکت را به خارج از مرزها گره می زد، بر امام سخت و گران آمده، آنرا نیز نفی نمود، امام اصل استقراض از بیگانه و فروش استقلال را منافی با عزت اسلام و ملت مسلمان ایران دانسته و آنرا وسیله خواری و زبونی ملت معرفی نمودند برای اینکه می خواستند وام بگیرند امریکا خواست که اینکار (تصویب کاپیتولاسیون) انجام شود.

بعد از چند روز یک وام ۲۰۰ میلیون دلاری از امریکا تقاضا کردند در ظرف ۵ سال به منظور هزینه های نظامی به دولت ایران وام

امام اعلام تنفر و مبارزه با کلیه قدرتهای استعماری جهان بویژه آمریکای جهانخوار بود قسمت عمده سخنان امام ضد آمریکایی بود چرا که بلای کاپیتولاسیون توسط امریکا داشت بر سر ملت ایران نازل می شد.

امام با جملات روشن و واضح خویش جهت مبارزه که تمامی توجهات بایستی به آنجا باشد را مشخص نمود.

«امروز تمامی گرفتاری ما از امریکاست تمامی گرفتاری ما از اسرائیل است هم از امریکا است این وکلا هم از امریکا هستند این وزراء هم از امریکا هستند»^۱ درگیر شدن بنا امریکا هرگز موجب گرایش به قدرتهای جهانی دیگر نگردد. چیزی که در معادلات سیاسیون جهان همیشه مورد توجه بوده و اصولاً بدون اتکاء به یک قدرت به جنگ قدرت دیگر نمی رفتند. برائت همزمان از تمامی ستمگران از مشخصه های نهضت و قیام امام خمینی، حداقل در تاریخ معاصر بوده است.

امام به هیچ قدرت خارجی باج نداد و همه را به یک دید نگریست، و تسلیم هیچکدام نیز نگردید. امریکا از انگلیس بدتر، انگلیس از امریکا بدتر شوروی از هر دو بدتر، همه از هم بدتر و از هم پلیدترند.^۲

امام مبارزه با قدرتهای استعماری را از ویژگیهای لازم برای روحانیت می پنداشتند و در سخنرانی ۴ آبان ۱۳۴۳ خود این موضوع را

۱- نهضت روحانیون، علی دوان، ج ۴ و ۳، ص ۵۶۹-۷۴، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۲- همان منبع

تصمیم‌گیری رژیم بود. تصمیم در باره فردی که تاج و تخت را با خطر روبرو ساخته و قدم در راهی گذاشته که انتهایش از حال پیداست، فردی که در میان مردم از محبوبیت ویژه‌ای برخوردار است و بسادگی نمی‌توان هر بلایی بر او آورد تبعید امام اعلام کرد که بسیاری شنیدن حقیقت را ندارد و از نوکری امریکا نمی‌تواند دست بردارد به تاج و تخت علاقه‌مند است و هر عاملی که به نوعی آنرا متزلزل سازد باید از بین برود.

نهایتاً شب سیزدهم آبانماه ۱۳۴۳ صدها تن از مأمورین مسلح رژیم به منزل امام در قم یورش برده و پس از دستگیری ایشان راهی تهران شدند، هنوز آفتاب روز ۱۳ آبان سر از افق بیرون نیاورده بود که امام خمینی بجرم دفاع از استقلال وطن و هموطنان مسلمان خود از وطن بیرون برده شد.

آنگاه که هواپیما قصد پرواز بسوی تبعیدگاه امام خمینی آماده می‌شد یکی از مقامات امنیتی پاسپورت امام را بدست ایشان داد و اظهار داشت که شما اکنون به ترکیه می‌روید و خانواده شما نیز بزودی به شما ملحق خواهند گردید.

ساواک پس از تبعید امام اطلاعیه‌ای داد که همه روزنامه‌ها بدون تفسیر آنرا منتشر ساختند و نیز از رادیو قرائت شد، متن اطلاعیه چنین

بدهند و در ظرف ده سال سیصد میلیون دلار پس بگیرند یعنی صد میلیون دلار از ایران در ازاء این وام سود بگیرند. معذالک ایران برای این دلارها خودش را فروخت استقلال را فروخت...^۱

بجز سه جنبه بیگانه ستیزی که در سخنان امام مشهود است مبارزه با فساد و فحشاء و دعوت به قیام نیز از دیگر نکات نطق تاریخی امام است.
پیامدهای سخنان امام:

انتشار وسیع سخنان امام در سطح ایران که بدون استفاده از امکاناتی نظیر مطبوعات و رادیو و تلویزیون صورت گرفت ملت را نسبت به فاجعه‌ای که اتفاق افتاده بود آگاه نمود این مسئله رسوائی بی‌سابقه برای شاه و دولت و مجلس بیار آورد، رژیم با تمام قدرت مادی وسائل تبلیغاتی نتوانست اثر کلمات کوبنده امام را خنثی سازد. حنعلی منصور نخست وزیر شاه طی نطقی در مجلس سنا که در روزنامه اطلاعات نهم آبان ۱۳۴۳ نیز درج شد در مقام پاسخگویی به ایرادات مطرح شده به کاپیتولاسیون برآمد و مخالفان با این قانون را ستون پنجم خواند وی مدعی شد دولت ایران با دادن مصونیت سیاسی به مستشاران نظامی کوچکترین زیانی به حقوق ملت ایران نمی‌رساند.

فاصله ۴ آبان تا ۱۳ آبان ۱۳۴۳ زمان

بود، طبق اطلاع موثق و شواهد و دلایل کافی چون رویه آقای خمینی و تحریکات مشارالیه بر علیه منافع ملت و امنیت و استقلال و تمامیت ارضی کشور تشخیص داده شد لذا در تاریخ ۱۳ آبان ماه ۱۳۴۳ تبعید گردید.

سازمان اطلاعات و امنیت کشور^۱

نتیجه گیری

کاپیتولاسیون یکی از ره آوردهای زنده رفورم امریکایی انقلاب سفید بود که به دست شاه، نخست وزیر و نمایندگان مجلسین بر ملت ایران تحمیل گردید و بیش از پیش ماهیت انقلاب سفید و هواداران آن را بر ملا ساخت. بدینوسیله در سال ۱۳۴۲ ه ش دولت علم اعطای مصونیت قضایی به اتباع امریکایی را به صورت یک لایحه قانونی در هیات دولت تصویب کرد و در سال ۱۳۴۳ ه ش این لایحه به تصویب مجلس شورای ملی و سنا رسید. تصویب این لایحه منجر به اظهار مخالفت هایی از ناحیه روشنفکران مذهبی و غیر مذهبی ایران شد. یکی از رهبران مذهبی که شدیداً با این تصویبنامه علناً مخالفت کرد و آنرا محکوم نمود امام خمینی (ره) بود که با سخنرانی پرشور خود به مبارزه با سیاستهای دولت برخاست. سخنرانی امام به عنوان یکی از مهمترین و تحریک کننده ترین بیانات سیاسی ایراد شده در این قرن می باشد. امام

خمینی (ره) در این سخنرانی با کمال قدرت و بطور مستقیم شاه و امریکا رابه دلیل تلاش برای نابود کردن یکپارچگی و استقلال ایران مورد حمله قرار داد. اهداف امام در طول دوران مبارزه دائماً سرلوحه مبارزات انقلابیون قرار گرفت و محور اصلی سخنان امام بیگانه ستیزی بود و از سه جهت مورد توجه است که عبارتند از:

- ۱- نفی ذلت ۲- مخالفت با قدرتهای استعماری بویژه امریکا ۳- نفی وابستگی اقتصادی.
- در نهایت مبارزات امام در برابر کاپیتولاسیون منجر به دستگیری و تبعید وی شد و سرانجام کاپیتولاسیون لغو گردید.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن مجید
- ۲- بقایای کرمانی مظفر، شناخت حقیقت کاپیتولاسیون، تهران، بی نا، ج ۱، ۱۳۴۳.
- ۳- فرهنگ معین، ج ۳.
- ۴- دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۳، ۱۳۳۶.
- ۵- مدنی سید جلال الدین، تاریخ سیاسی معاصر، ج اول و دوم، ج ۶، ۱۳۶۰.
- ۶- علی بابایی غلامرضا، فرهنگ علوم سیاسی ویس، ج ۵.
- ۷- اسناد لانه جاسوسی دانشجویان پیرو خط امام، ج ۷۲ و ۷۱ چاپ ۱۳۷۲ و ۱۳۶۹.
- ۸- برگری دیزمی، علی و دیگران، روزها و رویدادها، تهران، زهر، ج ۳، چاپ ۱۳۷۷.

- ۹- روحانی حمید، نهضت امام خمینی، تهران، راه امام، ج ۱ و ۲ چاپ ۱۱.
- ۱۰- باقی عمادالدین، بررسی انقلاب ایران، ج ۱، چاپ اول، قم، تفکر.
- ۱۱- اسداللهی مسعود، احیای کاپیتولاسیون و پیامدهای آن سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۱۲- عاقلی باقر، نخست وزیران از مشیرالدوله تا بختیار، تهران علمی چاپ اول، ۱۳۷۰.
- ۱۳- فردوست حسین ظهور و سقوط پهلوی، ج ۱ و ۲، تهران اطلاعات، ۱۳۷۴.
- ۱۴- دوانی علی، نهضت روحانیون ایران، تهران مرکز اسناد و انقلاب اسلامی، ج ۶ و ۵ و ۴ و ۳، چاپ ۲.
- ۱۵- طلوعی محمود، بازیگران عصر پهلوی، تهران، علم، چاپ اول، ۱۳۷۲، ج ۱.
- ۱۶- بیل، جیمز، عقاب و شیر، تهران کوبه، ۱۳۷۱، ج اول.
- ۱۷- صحیفه نور، ج ۱، تهران، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، چاپ ۱۳۶۱.
- ۱۸- محمدی، انقلاب اسلامی، تهران، شقایق، ۱۳۶۰.
- ۱۹- عراقی مهدی، ناگفته‌ها، تهران، خدمات فرهنگی رسا، چاپ ۱۳۷۰.
- ۲۰- شوکرانس، ویلیام، آخرین سفر شاه، عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تهران البرز، چاپ ۹، ۱۳۷۴.
- ۲۱- محتشمی پور، سید علی اکبر، خاطرات حجة الاسلام محتشمی پور، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول.
- ۲۲- فراتی عبدالوهاب، تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۲۳- رجیبی محمد زندگی نامه سیاسی امام،
- تهران کتابخانه ملی، ۱۳۷۱.
- ۲۴- هاشمی رفسنجانی، دوران مبارزه اسناد و خاطرات، ج ۱، تهران، نشر معارف، ۱۳۷۶.
- ۲۵- عمید زنجانی، عباسعلی، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن.
- ۲۶- خاطرات پانزده خرداد، به کوشش علی باقری، چاپ اول، ۱۳۷۶.